

ÚVOD

Atanáš (292-373) se narodil v Alexandrii do křesťanské rodiny. Dostalo se mu vynikajícího řeckého vzdělání. Jeho učitelem byl Antonín Veliký. Jako mladý jáhen a sekretář doprovázel svého biskupa na koncil do Niceji, kde otcové odsoudili arianismus, jehož byl Atanáš zarytým odpůrcem. Po roce 355 začíná otevřeně bojovat proti ariánům. Napsal několik děl, která můžeme rozdělit do dvou skupin: díla historicko-polická (3 apologie a Historie ariánů) a díla dogmatická (3 řeči proti ariánům a 4 listy Serapionovi).

Atanáš Alexandrijský patřil k nejvíce napodobovaným autorům v období patristiky. Existuje hojný počet pseudo-atanášovských spisů, protože biskupovo jméno mělo nesmírnou váhu. Pod jeho jménem často vydávali svá díla např. apollinaristé.

Serapion působil jako biskup v městě Thmuis a požádal Atanáše o ozřejnění nauky ohledně božství Ducha svatého. Druhý dopis, který Atanáš Serapionovi zaslal, obsahuje syntézu atanášovské nauky, ale také způsob, jak vykládat Písmo svaté.

Úryvky Druhého listu ukazují, jak Atanáš interpretoval dva texty, které s oblibou užívali ariáni. Př 8,22 se týká stvoření moudrosti. Tento verš Otcové často spojují se Synem Božím. Mk 13,32 naopak představuje téma nevědomosti Krista. Tyto verše se staly ariánům zbraní k obhajobě stvoření Syna. Atanáš tuto tezi pochopitelně odmítá.

ATANÁŠ, II. DOPIS SERAPIONOVI

V 1. Jsou-li tyto věci tak, jak jsou, a jsou-li napsány, totiž že Syn není v ničem podobný žádné stvořené věci, ale že vše, co je Otcovo je také Syna (J 17,10), nechápe snad někdo, že Syn je stejné podstaty s Otcem?¹ Jako totiž platí, že je-li nějakým způsobem podobný stvořeným věcem a má-li s nimi společný původ, je s nimi soupodstatný, pak také platí, že je pochopitelně soupodstatný s Otcem, protože je co do podstaty od stvořených věcí odlišný, ale je vlastním Slovem Otce a zároveň jiným než ostatní stvoření – byť i ona všechna jsou pravá Otcova stvoření.

2. Takto uvažovali i Otcové a vyznali na nicejském koncilu, že Syn je soupodstatný a ze stejné podstaty Otce. Správně pochopili, že stvořená věc² nemůže nikdy říci: *Všechno, co má Otec, je mé* (J 16,15). Jestliže totiž stvořená věc má počátek svého bytí, nevlastní věčně „to, co je“ ani „to, co bylo“.³ A z toho důvodu, že to, co vlastní Syn, a že také vše, co bylo už dříve řečeno o Otcovi, je Synovo, je nutné, aby podstata Syna nebyla stvořená, ale aby byl soupodstatný s Otcem.

3. Ani jindy ani v tomto případě by se nejednalo o stvořenou podstatu schopnou přijmout Boží vlastnosti.⁴ Boží vlastnosti jsou ty, z nichž se dá poznat Bůh, jakožto Všemohoucí, Ten, který je, Neměnný, a další skutečnosti zmíněné dříve, aby se sám Bůh nejevil jako soupodstatný se stvořenými jsoucny, jak tvrdí nerozumní lidé, přestože má ty samé vlastnosti, které mohou mít i stvořená jsoucna.

VII 1. Protože se však vymlouvají na to, co je napsáno v Knize přísloví: *Hospodin mě⁵ stvořil jako počátek svých plánů pro svá díla* (Př 8,22)⁶ a přidávají k tomu: Je stvořená a jedná se

---

¹ Atanáš cituje Janovo evangelium, kterým často argumentuje proti ariánům. Biblické texty užívá pro obhájení svého tvrzení. Jedná se běžnou teologickou metodu. Atanáš navíc přijal termín ὁμοούσιος (*homouósios*), který znamená „soupodstatný, stejné podstaty“. Ne všichni po koncilu měli odvahu jej užívat.

² V řeckém textu autor užívá slovo οὐσία (*ousía*) „podstata, esence“.

³ Atanáš zjevně pochopil učení nicejského koncilu a obhájí soupodstatnost Syna s Otcem biblickým citátem z Janova evangelia (J 16,15). Jak Atanáš interpretuje tento úryvek? To, co včetně je, a co věčně bylo Otcovo, je stejně tak i Syna. Tyto skutečnosti potvrzují, že Syn je stejné podstaty s Otcem. Zde se Atanáš jasně vyhrazuje proti ariánství. Všechny stvořené věci mají počátek své existence, Syn ovšem nikoliv. Mají-li ale počátek, pak nemají věčně vše, co Otec (který nemá počátek).

⁴ Žádné stvoření není schopno přijmout všechny Boží vlastnosti, například nemít počátek, jak Atanáš zmínil dříve.

⁵ Řeč je o moudrosti, která bývá Otcovi často ztotožňována se Slovem, tedy Kristem.

⁶ V Septuagintě na tomto místě nacházíme spojení ἀρχὴν ὁδῶν (*archén odón*), jež může být v daném kontextu přeloženo několika způsoby. Problém je jak se slovem ἀρχὴν, které můžeme chápat jako akuzativ (*Hospodin mě stvořil jako počátek*), nebo jako příslovce (*Hospodin mě stvořil na počátku*). Podobně slovo ὁδός (*odós*) můžeme

tedy o stvoření!⁷ musíme i na tomto příkladu ukázat, kolik se mýlí, protože neznají smysl Písma božího. Je-li tedy Syn, nelze hovořit o stvoření. Je-li stvořením, nemůžeme mluvit o Synu. Již dříve jsme totiž dokázali, jak se od sebe liší stvoření a Syn. A protože dokonalost se nenachází⁸ ve Stvořiteli a ve stvoření, ale v Otci a Synu, je nezbytné nehovořit o stvoření, nýbrž o Synu jako o Pánu.⁹

2. Ptají se: A není to tak psáno? Ano, je to tak psáno a muselo to být i vyřčeno. Ale heretici smýšlejí mylně o tom, co bylo řečeno správně. Kdyby přemýšleli a poznali by povahu křesťanství, nehovořili by o Pánu slávy jako o stvoření ani by nerozporovali to, co bylo správně zapsáno. Oni totiž nechápou a nevědí (Iz 44,18), a proto, jak je psáno, chodí v temnotách (Iz 50,10). Je však nutné, abychom mluvili také my, aby se snad obrátili i ti, kdo se v této otázce projeví nerozumně, a my abychom nenechali bez povšimnutí jejich bezbožné tvrzení.

3. Povaha víry v Krista je tato: je Synem Božím, Slovem, které je Bůh (*Na počátku bylo Slovo, to Slovo bylo Bůh* (J 1,1)), je moudrostí i mocí Otce (*Kristus je Boží moc a Boží moudrost* 1 Kor 1,24)), tím, který se *na konci věků* (Žid 9,26) stal člověkem pro naši spásu. 4. Sám Jan krátce na to, co řekl: *Na počátku bylo Slovo*, pokračuje: *A Slovo se stalo tělem* (J 1,14), což je totéž jako říct, že se stalo člověkem. I Pán o sobě praví: *Proč mě chcete zabít*, člověka, který *vám mluvil pravdu* (J 7,20; 8,40). Pavel, který se to od něj pochytil, řekl: *Je jeden Bůh a jeden prostředník mezi Bohem a lidmi, člověk Kristus Ježíš* (1 Tim 2,5). Poté, co se stal člověkem a lidsky jednal, odvrátil a zničil naši smrt, nyní sedí po pravici Otce, je v Otci a Otec v něm, jako byl vždy a je navždy.¹⁰

IX 1. Také to, co je napsáno správně, myslí špatně. Já však říkám, že verš: *O onom dni či hodině neví nikdo, ani andělé, ani Syn* (Mk 13,32), má jasný význam.¹¹ Oni totiž ze slov „ani Syn“ vyvozují, že Syn je nevědoucí, a tím že sám dokazuje, že patří ke stvoření. Tak tomu ovšem není, naprosto ne! Když totiž například pravil: *Stvořil mě*, mluvil podle lidské přiroze-

---

přeložit jako „cesta“, jak ji překládají ČEP i Bognerův liturgický překlad, ale také jako „proces, metoda, způsob, rozumový řád...“.

⁷ Ariáni užívají k potvrzení své teze o stvořenosti Syna osmý verš dvaadvacáté kapitoly přísloví, protože nerozlišují mezi stvořením a zplozením.

⁸ Sloveso κρατέω (*kratéo*) doslova znamená „vládne, panuje, vévodí“.

⁹ Dokonalost není jakýmsi součtem Boha a stvoření, ale je jednoduše pouze v Bohu.

¹⁰ Proč považujeme herezi za mylnou? Heretici špatně interpretují Písmo, jejich exegeze je nepřesná. Z toho plyne, že být heretikem znamená mít mylnou víru. To pro Otce také znamená slavit chybnou liturgii, prožívat nesprávnou spiritualitu, konat špatnou katechezi a také nemožnost dobře a správně se modlit. Nauka se totiž nemůže oddělovat od pastorače. V křesťanství je vše propojeno.

¹¹ Ariáni tímto veršem, který hovoří o nevědomosti Syna, dokazují, že není souvečný ani soupodstatný s Otcem.

nosti, stejně když vyřkl: *Ani Syn*, mluvil podle lidské přirozenosti.¹² A důvod takového vyjádření je zřejmý. Jelikož se stal člověkem, jak je psáno, je vlastní lidem nevědět, stejně jako hladovět, ale i další vlastnosti (ostatně, lidé neví, pokud neposlouchají a neučí se). 2. Protože se stal člověkem, dává najevo také lidskou neznalost. Zprv proto, aby ukázal, že má opravdu lidské tělo, a zadruhé, aby, přestože má v těle lidskou neznalost, byl také od všech těchto věcí vymaněn a očištěn, a nabídl pak Otcí dokonalé a svaté lidství.¹³

---

¹² Atanáš vysvětluje, že Ježíš v své lidské přirozenosti je stvořen a všechno neví. Jisté vlastnosti tedy musíme vztáhnout k lidství, nikoliv k božství. Zde už můžeme vidět náznak toho, co bude později definováno dogmatickou teologií jako *communicatio idiomatum*.

¹³ Atanášova interpretace Př 8,22 a Mk 13,32 je novinkou v soudobé exegezi. Alexandrijský biskup totiž vztahuje zmíněné úryvky na Kristovo lidství, které je shodné s tím naším (naslouchat, učit se, vědět...) s výjimkou dědičného hříchu. Nevědomost Syna se tedy vztahuje k lidství, nikoliv k božství. Stejně tak stvořenost se týká lidství Slova, ne Slova samotného. Nevědomost Krista je ostatně teologické téma, kolem kterého v dějinách vícekrát rozvinula diskuze. Není snadné dopovědět na otázku, zda Kristus skutečně nevěděl jako všichni lidé, anebo zda vědět všechno jako Bůh.

V 1. Τίς τούτων ὄντων καὶ γεγραμμένων οὐ συνορθῶ, ἐπεὶ τῶν μὲν κτισμάτων οὐδὲν ὅμοιον ὁ υἱὸς ἔχει, πάντα δὲ τὰ τοῦ πατρὸς τοῦ υἱοῦ ἐστίν, ὅτι ὁμοούσιος ἂν εἴη ὁ υἱὸς τῷ πατρί; ὡσπερ γάρ, εἰ τῶν κτισμάτων τινὰ εἶχεν ὁμοιότητα καὶ πρὸς αὐτά τινα εἶχε συγγένειαν, ὁμοούσιος ἂν αὐτοῖς ἦν· οὕτως ἀλλότριος μὲν ὢν κατ' οὐσίαν τῶν γεννητῶν, ἴδιος δὲ τοῦ πατρὸς λόγος καὶ ἄλλος ὢν οὗτος ἐκείνων· ἐπειδὴ καὶ αὐτοῦ ἐστὶν ἴδια πάντα τὰ τοῦ πατρὸς, ὁμοούσιος εἰκότως ἂν εἴη τῷ πατρί.

2. οὕτω γὰρ καὶ οἱ πατέρες νοήσαντες, ὠμολόγησαν ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ «ὁμοούσιον» καὶ «ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς» τὸν υἱόν. συνεῖδον γὰρ καλῶς, ὅτι κτιστὴ οὐσία οὐ δύναται ποτε εἰπεῖν· «πάντα, ὅσα ἔχει ὁ πατήρ, ἐμὰ ἐστίν [Io. 16,15]». ἀρχὴν γὰρ ἔχουσα τοῦ γίνεσθαι οὐκ ἔχει τὸ ὢν καὶ τὸ ἦν ἀιδίως. καὶ διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ ταῦτα ἔχει ὁ υἱὸς καὶ πάντα δὲ τὰ προειρημένα τοῦ πατρὸς τοῦ υἱοῦ ἐστίν, ἀνάγκη μὴ κτιστὴν εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ υἱοῦ, ἀλλ' «ὁμοούσιον τῷ πατρί».

3. ἄλλως τε καὶ κατὰ τοῦτο οὐκ ἂν εἴη κτιστὴ οὐσία, δεκτικὴ τῶν ἰδίων τοῦ θεοῦ. ἴδια δὲ αὐτοῦ ἐστίν, ἐξ ὧν γινώσκεται ὁ θεός, οἷον τὸ παντοκράτωρ, τὸ ὢν, τὸ ἀναλλοίωτον, καὶ τὰ ἕτερα τὰ προειρημένα, ἵνα μὴ ὁμοούσιος τῶν κτισμάτων αὐτὸς ὁ θεὸς φαίνεται κατὰ τοὺς ἄφρονας, ἔχων ἅπερ καὶ τὰ κτίσματα ἔχειν δύναται.

VII 1. Ἀλλ' ἐπειδὴ προφασίζονται τὸ ἐν ταῖς Παροιμίαις γεγραμμένον τὸ «κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ» [Prov. 8,22] καὶ ἐπιλέγουσιν ἑαυτοῖς· «ἰδοὺ ἐκτίσθη καὶ κτίσμα ἐστίν»· ἀναγκαῖον καὶ ἐκ τούτου δεῖξαι ὅσον πλανῶνται, μὴ εἰδότες τὸν σκοπὸν τῆς θείας γραφῆς. εἰ μὲν οὖν υἱὸς ἐστὶ, μὴ λεγέσθω κτίσμα· εἰ δὲ κτίσμα, μὴ λεγέσθω υἱός. δέδεικται γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅση διαφορά ἐστὶ κτίσματος καὶ υἱοῦ. καὶ ἐπειδὴ ἡ τελείωσις οὐκ εἰς κτίστην καὶ κτίσμα, ἀλλ' εἰς πατέρα καὶ υἱὸν κρατεῖ, ἀνάγκη μὴ λέγεσθαι κτίσμα, ἀλλ' υἱὸν τὸν κύριον.

2. οὐ γέγραπται οὖν; φησί. ναὶ γέγραπται καὶ ἀναγκαίως εἴρηται· ἀλλὰ κακῶς νοοῦσι τὸ καλῶς εἰρημένον οἱ αἰρετικοί. εἰ γὰρ ἐνόουν καὶ ἐγίνωσκον τὸν χαρακτῆρα τοῦ Χριστιανισμοῦ, οὐκ ἂν τὸν κύριον τῆς δόξης ἔλεγον κτίσμα εἶναι οὐδὲ προσέκοπτον τῷ γεγραμμένῳ καλῶς. ἐκεῖνοι μὲν οὖν «οὐκ ἔγνωσαν οὐδὲ συνῆκαν»· διὰ τοῦτο, ὡς γέγραπται, «ἐν σκότῳ διαπορεύονται»· ἡμᾶς δὲ ὅμως ἀναγκαῖον εἰπεῖν, ἵν' ἐκεῖνοι μὲν καὶ ἐν τούτῳ δειχθῶσιν ἄφρονες, ἡμεῖς δὲ μὴ παραλίπωμεν τὸν κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἔλεγχον, ἴσως καὶ αὐτοὶ μεταγῶσιν.

3. Ὁ χαρακτῆρ τοίνυν τῆς ἐν Χριστῷ πίστεώς ἐστὶν οὗτος, τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, λόγον ὄντα θεόν («ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν ὁ λόγος, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος [Ev. Io. 1,1]»), σοφίαν ὄντα καὶ δύναμιν τοῦ πατρὸς («Χριστὸς» γὰρ «θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία [1Cor. 1,24]»), τοῦτον «ἐπὶ

συντελεία τῶν αἰώνων» ἄνθρωπον γεγενῆσθαι διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν. 4. αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰωάννης, εἰρηκῶς «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος» μετ' ὀλίγα εἶπε· «καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο [Εν. Ιο. 1,14]» ἴσον τῷ εἰπεῖν ἄνθρωπος γέγονε. καὶ ὁ μὲν κύριος περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγε· «τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα; [Εν. Ιο. 7,20;8,40]» ὁ δὲ Παῦλος παρ' αὐτοῦ μαθὼν ἔλεγεν· «εἷς θεός, εἷς καὶ μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς [1Tim. 2,5]»· ἄνθρωπος δὲ γενόμενος καὶ οἰκονομήσας τὰ ἀνθρώπινα, τροπώσας τε καὶ καταργήσας τὸν καθ' ἡμῶν θάνατον, κάθηται νῦν ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς, ἐν αὐτῷ ὢν καὶ τοῦ πατρὸς ὄντος ἐν αὐτῷ, ὥσπερ ἦν ἀεὶ καὶ ἔστι διαπαντός.

IX 1. Καὶ γὰρ κάκεῖνο πάλιν τὸ καλῶς μὲν εἰρημένον, κακῶς δὲ νοούμενον παρ' αὐτοῖς· φημί δὴ τὸ «περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἢ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν οὐδὲ οἱ ἄγγελοι οὐδὲ ὁ υἱὸς [Marc. 13,32]» καλὸν ἔχει τὸν νοῦν. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ νομίζουσιν ἐκ τοῦ λέγειν ὅτι «οὐδὲ ὁ υἱὸς», ὅτι ἀγνοῶν δηλοῖ, ὅτι κτίσμα ἐστίν. οὐκ ἔστι δὲ οὕτως· μὴ γένοιτο· καὶ γὰρ ὥσπερ λέγων «ἔκτισέ με» ἀνθρωπίνως εἶρηκεν· οὕτως λέγων «οὐδὲ ὁ υἱὸς» ἀνθρωπίνως εἶρηκε. καὶ τὸ αἴτιον τοῦ οὕτως εἰρηκεῖν ἔχει τὸ εὐλογον. ἐπειδὴ γὰρ ἄνθρωπος γέγονεν, ὡς γέγραπται, ἀνθρώπων δὲ ἴδιον τὸ ἀγνοεῖν, ὥσπερ καὶ τὸ πεινᾶν, καὶ τὰ ἄλλα (οὐ γὰρ γινώσκουσιν, ἐὰν μὴ ἀκούσωσι καὶ μάθωσι). 2. διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἄγνοιαν τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἄνθρωπος γεγονώς, ἐπιδείκνυται· πρῶτον μὲν, ἵνα δείξη, ὅτι ἀληθῶς ἀνθρώπινον ἔχει σῶμα· ἔπειτα δέ, ἵνα καί, τὴν ἄγνοιαν τῶν ἀνθρώπων ἐν τῷ σώματι ἔχων, ἀπὸ πάντων λυτρωσάμενος καὶ καθάρισας, τελείαν καὶ ἀγίαν παραστήσῃ τῷ πατρὶ τὴν ἀνθρωπότητα.